

Κριτικά σημειώματα

Ξενοφών Ιω. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ: Η δεύτερη οδός: Η πολιτική και νομική σκέψη του R.M. Unger. Έκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2008, σελίδες XX + 452.

Του κ. Νίκου Κ. ΚΥΡΙΑΖΗ

Αν. Καθηγητή Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Το βιβλίο του Ξενοφώντα ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ διαπραγματεύεται διεξοδικά και κριτικά την πολιτική και νομική σκέψη του Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Harvard, Roberto Mangabeira Unger.

Όπως μας πληροφορεί ο Συγγραφέας, ο R. Unger δεν είναι, όμως μόνον ένας θεωρητικός της πολιτικής και του δικαίου. Καταγόμενος από τη Βραζιλία δεν έπαψε ποτέ να αναμνύεται στα πολιτικά πράγματα της γενέτειράς του, ήδη δε παρά τις διαφωνίες του με αυτόν, είναι Υπουργός στην κυβέρνηση Lula, στην οποία κατέχει ένα χαρτοφυλάκιο «μακρόχρονου σχεδιασμού». Η διπλή ιδιότητα του Unger, δηλαδή η ιδιότητα του ως Ακαδημαϊκού Δάσκαλου αφ' ενός - και μάλιστα σε ένα από τα κορυφαία ακαδημαϊκά ιδρύματα του Δυτικού κόσμου - και ως ενεργού πολιτικού άνδρα με άμεση εμπειρία της πραγματικότητας του Τρίτου (και ήδη ραγδαία αναπτυσσόμενου) κόσμου, καθιστά τη σκέψη του Unger ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, ιδίως στο πλαίσιο της σημερινής παγκόσμιας συγκυρίας.

Ο R. Unger υποστηρίζει, ότι υφίσταται ένας «δεύτερος δρόμος» πέραν του νεοφιλελεύθερου μονόδρομου, που φαίνεται σήμερα να επικρατεί παγκοσμίως ως πρότυπο για την οργάνωση των κοινωνιών. Ο δεύτερος αυτός δρόμος επιτρέπει την πρόοδο προς πλέον δημοκρατικές και αληθινά φιλελεύθερες κοινωνίες, προς κοινωνικά μορφώματα περισσότερο φιλικά στην αληθινή φύση του ανθρώπου, ταυτόχρονα δε και περισσότερο αποτελεσματικά στις οικονομικές τους λειτουργίες. Για να υποστηρίξει αυτή τη δυνατότητα ο Unger διατυπώνει μια θεωρία που μπορεί να ιδωθεί ως συνδυασμός τόσο του μαρξισμού, όσο και του φιλελευθερισμού. Πρόκειται για μια θεωρία η οποία επιχειρεί να επανακατανοήσει τους μηχανισμούς του κοινωνικού γίνεσθαι, το ρόλο του κράτους και το ρόλο του δικαίου και, μέσα από τη νέα αυτή κατανόηση, να αναδείξει τόσο ως ευκαίιο, όσο και ως κατ' αρχήν πιθανό τον δεύτερο αυτό δρόμο. Ταυτόχρονα, ο Unger σκιαγραφεί τους θεσμούς και τις πρακτικές που θα χαρακτήριζαν την χειραφετημένη δημοκρατική κοινωνία που οραματίζεται και προσπαθεί να συνδέσει το όραμά του αυτό με αυτό που αποκαλεί προσωποκεντρική κατανόηση της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Στο Πρώτο Μέρος του βιβλίου ο Συγγραφέας εκθέτει αναλυτικά τα υφιστάμενα βιβλιογραφικά και βιογραφικά δεδομένα και παρουσιάζεται σύντομα το σύνολο του έργου του Unger.

Στο Δεύτερο Μέρος του βιβλίου εκτίθεται συστηματικά η κοινωνική, πολιτική και προγραμματική σκέψη του Unger, συχνά σε σύγκριση και αντιπαραβολή προς άλλες μεγάλες φιλοσοφικές παραδόσεις, όπως ο μαρξισμός αλλά και ο σύγχρονος φιλελευθερισμός. Ο Συγγραφέας παρουσιάζει και σχολιάζει διεξοδικά τις αντιλήψεις του R. Unger για τη λειτουργία της κοινωνίας, για τους μηχανισμούς της κοινωνικής μεταβολής και για

την διάδραση των επί μέρους αυτών μηχανισμών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι παρατηρήσεις του σχετικά με τις ομοιότητες που παρουσιάζουν οι αντιλήψεις αυτές με τις πρόσφατες θεωρίες περί path dependence.

Στη συνέχεια εκτίθενται και αναλύονται οι προτάσεις του Unger για την αναδιοργάνωση της πολιτείας, της οικονομίας και του συστήματος των δικαιωμάτων. Και πάλι, η μέθοδος παρουσίασης και σχολιασμού των προτάσεων του Unger στηρίζεται στη διαρκή αντιπαραβολή τους με αντίπαλες ή διαφορετικές αντιλήψεις.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αντιλήψεις του Unger για την οργάνωση της οικονομίας. Ο Unger δεν είναι αντίθετος στην «αγορά» Θεωρεί πως η αγορά, ως ένα αποκεντρωμένο σύστημα λήψης οικονομικών αποφάσεων, είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική λειτουργία της οικονομίας. Εν τούτοις πιστεύει πως η αγορά δεν λειτουργεί σε ένα θεσμικό κενό και πως οι υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί νοητοί τρόποι ρύθμισής της. Μια διαφοροποιημένη ρύθμιση της αγοράς μπορεί, κατά τον Unger, να θεραπείσει ορισμένες συνηθισμένες αστοχίες της αγοράς, να επιτρέψει τον δημοκρατικότερο έλεγχο της, αλλά, ταυτόχρονα, να οδηγήσει και σε μεγαλύτερους βαθμούς αποτελεσματικότητας. Η σημερινή παγκόσμια οικονομική κρίση δημιουργεί μια συγκυρία πολύ ενδιαφέρουσα, γιατί επιβάλλει να ξανασκεφθούμε την αμοιβαία σχέση κράτους και αγοράς. Η σκέψη του Unger μπορεί να προσφέρει πολλούς γόνιμους προβληματισμούς προς αυτή την κατεύθυνση.

Το Τρίτο Μέρος του βιβλίου του Ξ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ είναι αφιερωμένο στη νομική σκέψη του Unger. Παρά το γεγονός, ότι το αντικείμενο αυτό ξεφεύγει από το πλαίσιο της ειδικότητας του γράφοντος, και εδώ, ακόμη και ο μη ειδικός μπορεί να σταχυολογήσει ενδιαφέρουσες σκέψεις, όπως μεταξύ άλλων για την ανάγκη μιας νέας κατάστροφης αυτών, που ο Unger ονομάζει «δικαιώματα της αγοράς».

Το Τετάρτο Μέρος του βιβλίου αναλύει διεξοδικά το σύνολο, σχεδόν, της μέχρι σήμερα δευτερεύουσας βιβλιογραφίας που σχολιάζει το έργο του Unger. Το Μέρος αυτό παρουσιάζει κατ' αρχάς ενδιαφέρον για τον εξειδικευμένο αναγνώστη. Εν τούτοις, ορισμένα σημεία που αναλύουν π.χ. την έννοια και τις αρχές του φιλελευθερισμού, παρουσιάζουν ευρύτερο ενδιαφέρον.

Τέλος, το Πέμπτο Μέρος του βιβλίου περιέχει ορισμένες συμπερασματικές σκέψεις, που αναφέρονται στη δυνατότητα της εμπειρικής αξιοποίησης της ερμηνευτικής κοινωνικής θεωρίας του Unger, στο ζήτημα της αναβίωσης και της φύσης της κανονιστικής σκέψης στη σύγχρονη συγκυρία και στο ζήτημα της σχέσης μεταξύ θεσμών και νοήματος του ατομικού ανθρώπινου βίου.

Το βιβλίο του Ξ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ επιχειρεί να φέρει το ελληνικό κοινό σε επαφή με ένα έργο εκτενές και πολύπλοκο. Προσπαθώντας να τιθασεύσει ένα τεράστιο υλικό, καταφεύγει συχνά σε λακωνικές και πυκνές διατυπώσεις, ενώ ο αναγνώστης αισθάνεται, ότι θα είχε πολλά να κερδίσει με τη χρήση περισσότερων παραδειγμάτων ή τη λεπτομερέστερη ανάλυση των ιδεών. Εν τούτοις, όπως προαναφέραμε, το βιβλίο έρχεται σε μια στιγμή που απαιτεί από την ανθρωπότητα να ξανασκεφθεί τον τρόπο οργάνωσης του συλλογικού (οικονομικού και πολιτικού), αλλά και του ατομικού βίου. Και η σκέψη του R.Unger είναι πραγματικά ένα εξαιρετικά κατάλληλο σημείο από το οποίο μπορεί κανείς να ξεκινήσει αυτή την άσκηση. Είναι ένα έργο διεπιστημονικής προσέγγισης και γι' αυτό ενδιαφέρει εξ ίσου νομικούς, πολιτικούς επιστήμονες και οικονομολόγους, ιδιαίτερα τώρα που η συγκυρία το καθιστά ιδιαίτερα επίκαιρο.